

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОТИРІЧЧЯ МІЖ ЛЮДИНОЮ І ПРИРОДОЮ

У статті розглянуто філософські аспекти поглиблення протиріччя між Людиною та Природою на різноманітних періодах історії, шляхи і можливості формування нового екологічного світогляду, за допомогою якого можна буде гармонізувати відносини природи й суспільства. Проаналізовано погляди філософів Стародавньої Греції, Середньовіччя, представників російського космізму на природу та людину, а також вчення про ноосферу.

*"Дія навіть найкрихітної істоти призводить до змін у цілому Всесвіті".
Нікола Тесла*

Постановка проблеми. Протягом своєї історії людство нагромадило чимало засобів та потужностей, котрі у певних обставинах здатні спричинити йому і спричиняють – чималої шкоди. Цілком імовірною є навіть ситуація, за якої уможливується вселенська катастрофа.

Метою даної роботи є розгляд саме філософських аспектів поглиблення протиріч між Людиною та Природою на різноманітних періодах історії, шляхів і можливостей формування нового екологічного світогляду, за допомогою якого можна буде гармонізувати відносини Природи та Суспільства.

Виклад основного матеріалу. Ми сьогодні вже знаємо, що ніякі безвідходні технології і інші природоохоронні дії не здатні вирішити проблему рятівного взаємовідношення Людини і Природи. При нинішній незбалансованості виробництва і споживання з природними циклами біосфери подібні заходи допоможуть лише виграти деякий час для більш радикальної перебудови всієї системи загалом, і найбільшою мірою – людської свідомості.

Як пише український філософ В. С. Крисаченко, сьогодні екологічна загроза постає не примарою, а повсякденним буттям, із якого є лише один вихід – змінити його [1: 19].

У цьому аспекті цікавим є вивчення філософських узагальнень взаємовідносин людини і природи.

Так, вперше грецькі філософи, які називалися, за висловом Арістотеля, фізиками (через прагнення зрозуміти й виразити логічно процес природного походження світу, природного породження речей) вміщували поняття "природа" (фюсіс) і до розгляду людини. Питання: "Що таке людина?" стає питанням про походження людини, її природу. Природа людини пояснювала її призначення, вміння та можливості. "Людина народжена для споглядання!" – виголошував філософ Стародавньої Греції Анаксагор, пояснюючи здібність, вміння людини мислити, бачити, чути, говорити природою людини, а відтак її власною продуктивною виробничою силою. Так, у греків виникає поняття творення (поейсис), або мистецтво, що виражає продуктивну виробничу, або творчу здатність людських істот, якою наділена людина від природи.

Поняття творення або продуктивної сили (поейсис) дуже розгорнуте, загальний зміст якого охоплює життя людини за своєю природою, відповідно з нею. Майстерним, наприклад, був Одисей у Гомера – один із перших образів становлення людини у світі, яка все більш знайомила з великим помешканням – світом. Продуктивність такої людини, її сутність – у створенні простору або закону, її власного життя. Подібно до того, як природа створює природність, людина, за природою, створює людяність – систему особливих відносин у світі людина – людина. У такому контексті, закладеному філософією з перших кроків її виникнення, природа – це не краєвид, не сукупність рослинного і тваринного світу, не фізіологічні або фізико-хімічні процеси, а питання буття власне людини, її внутрішнього потенціалу, її творчих сил і продуктивних здібностей. Невипадково, в історії філософії, як і в історії науки, уявлення про природу змінюється разом з уявленням про саму людину та її місце у світі. Природа є філософською категорією – об'єктивна форма людського буття й мислення, характеристика реальності світу. Так, наприклад, розкриваючи сутність релігії як втілення потреб людських почуттів, Людвіг Фейєрбах зупиняється окремо на релігійному розумінні природи, називаючи його утілітарно-егоїстичним. Він розглядає, насамперед, логіку аналізу природи в іудаїзмі, де створення Богом світу з нічого позбавляє природу будь-якої самостійної цінності, ставлячи її в підкорення свавіллю Бога і людському промислу. Таке розуміння природи пов'язується з ідеалістичною філософією, зокрема філософією Георга Гегеля, згідно з яким ставлення людини до природи є виявом хитрості розуму, що ставить перед собою й природою річ природи, техніку. Сприйняття природи як корисного і навіть необхідного елементу світу і людського життя, в філософії пов'язане із розрізненням понять "свобода" й "необхідність", "час" і "простір". "Георг Гегель не визнає простору, відповідно, й природи", – говорив Людвіг Фейєрбах. Визнання зв'язку природи з поняттями "необхідність" та "простір" і дають ключ до розуміння суті природи як філософської категорії. Тут відриваємося від чуттєвих образів тих явищ, які називаємо природними, й перейдемо у сферу проблем буття людини та її необхідних умов. Питання: "А що власне

таке природа?" – можливо адресоване тому, хто знає інший, не природний світ. Якщо природа є все, то й бути вона може абсолютно всім. Процес логічного аналізу світу, розпочатий стародавньою філософією, відкриває природі саме таку перспективу. Філософія відокремлює людину як істоту особливо створену природою, але має відмінність від природи, відмінність тому, що людина, як природа, не може стати усім. Так виникає питання, яке приписують стародавньогрецькому філософу Фалесу: "А що є все?". Що є все, якщо людина не може ним стати? Все – це те, що народжує також і людину. З роздумів і міркувань про людину і починається філософське визначення природи. Людина чудовіша, ніж статуя, говорить Арістотель, тому що людина народжується від людини, а статуя не народжується від статуї, недосконалість людських творінь – перша відмінність людини від природи. Людський світ – світ, створений руками людини, вже не світ природи, в такому світі немає досконалості природи, лише наслідування її, мімесі, як говорили греки. Водночас з погляду недосконалого світу, природа – це лише початок світу, архе, умова, привід, причина для його створення. За легендою, великий Фідій після створення статуї Афін, був засуджений і кинутий у в'язницю, де і помер у тюрмі за те, що на щиті богині один із греків, які боролися проти амазонок, дуже нагадував самого скульптора, а інший – Перикла. Це розцінювалося як образа богині, що вимагала обов'язкового покарання. Проте статуя Афін залишилася жити, навіть коли не стало Фідія, який створив її. Каяття передбачене й природі, відтоді, як міфологічне захоплення нею змінилося філософською тезою: "Зрозумій самого себе!". Вчення про природу як привід-причину (людського буття, насамперед), найбільше розгорнуте в античності у "Метафізиці" Арістотеля, де характер природи, який створює і малює, набув форми людського знання про причини та початки, тобто став набутком людського розуму, а той у прагненні до пізнання – мірою природи. Природа, що стала усім, є, як говорив Арістотель, суттю, буттям, а суть буття – це те, що має початок руху в самому собі, суть – це причина речей, до пізнання якої прагне філософія. Чотири взаємозв'язаних поняття, на які розкладається природа в процесі пізнання – формальна, матеріальна, та що є метою творення, що має назву світового розуму – це її логічні поняття. Арістотель підкреслює, що природа, в найпершому і єдиному розумінні, є суттю, і саме сутність того, що має початок руху у собі, матерія зветься тому природною, що має здібність приймати на себе цю сутність. В історії філософії не раз повертались до розуміння Арістотелем природи як причини. Але якщо для Арістотеля природа втілення "досконалої причинності", а тому багатство форм і доцільність світового розуму поруч з випадковістю – можливістю матеріальних обставин матерії, то в його середньовічних християнських послідовників уже за природою зберігається лише сфера випадковості матеріальних обставин світогляду, що підтверджують безкінечність та мимовільність можливостей надприродного та божественного розуму. Так, випадок, що був в античній філософії Арістотеля великим матеріальним таїнством природи, основою різноманітності та неповторності її перевтілень, виявляється останнім притулком і долею природи та матеріального Всесвіту, поясненням природи випадком протиставлення неосяжності та незбагненності божественного творіння світу. Проте навіть у такому протиставленні природа не скидається з рахунків, бо що є всемогутність Бога без нікчемності природи, що є Провидіння без випадковостей? У того ж Арістотеля у розгляді місця матеріальної причини у природі говориться про матеріальну причину (матерію) як про Тіхе, долі-випадковості. Випадковість для Арістотеля це необхідність тілесно-матеріального втілення природи. Завдяки випадковості світ набуває індивідуальних та неповторних рис, і хоча форми огидного – це теж дитя випадку, та без випадковостей світ позбавився б життєвості та повноти. Отже, випадковість для Арістотеля – це життєво необхідне доповнення самої необхідності. Випадковість необхідна – і в цьому велика досконалість природи.

Єдність необхідності та випадковості і в філософії Середньовіччя властиве розумінню природи, але випадковість уже пояснювалась як контрастний фон Провидіння, те, що своєю нікчемністю підтверджує багатство та змістовність божественних законів. Інакше, випадковість теж необхідна як умова досконалості, але це необхідність зовсім іншої властивості. Випадковість відображає наполегливе бажання середньовічного християнина звільнитися від випадковостей своєї власної природи – причини земних страждань. У такому розумінні випадковості розкривається корінна відмінність античної та середньовічної точок зору на природу як причину. Причина – це те, що передує. Уже в Арістотеля причина зв'язана з поняттям "вічність", тобто те, що передує часу, життю. У філософії Середньовіччя розуміння причини розкривається у послідовності творіння: створення світу-природи передує створенню людини, а Бог, відповідно, оголошується першопричиною. Природа виявляється причиною, що передує людині. Але випадковості природи нейтралізуються замислом-першопричиною, залежність людини від природи, врешті-решт, виявляється її гріхом – її гріховною природою, причиною вигнання людини з раю в природний світ тлінного й випадкового. Природа немовби створює замкнуте коло в розумінні гріха: природа є джерело гріха і його притулок; природа – причина випадковості людського буття у матеріальному світі, втілення випадку – примхи, свавілля божественної істоти. Несвободу природи від випадку людська свідомість не могла пробачити протягом багатьох століть своєї історії, бо визнавши за випадком і природою права на самостійне існування, людина буде вимушена визнати випадковість свого виникнення в світі, в усякому випадку, коли мова йде про кожний окремий індивід. Звідси прагнення

нейтралізувати необхідність випадку та "принизити" природу, прагнення, що кожний раз обертається самоприниженням людини та обмеженням її особистих прав і можливостей. Вже сама постановка питання про природу стосувалась безпосередньо природи, або, як говорив Арістотель, суті людини. Єдність необхідності та випадковості у визначенні природи, отже, обертається людським пошуком обґрунтувань особистого буття. Не дивно, що необхідність та випадковість, а також причина не зникають з визначення природи і в епоху сучасності, мислення якої все ще залишається у владі причиною розуміння природи, що прагне виключити з природи випадковість [2: 145].

Апофеозом такого підходу до природи стає наука, що постулює природу як сферу необхідності – абсолютних причинних зв'язків, що виключають випадкове. Пізнання необхідності гарантує людині свободу переборювання необхідного і, щонайперше, тягара матеріального буття. Але випадковість не зникає. Вона входить в сфери повсякденного буття людини, особистого життя індивідів, в сферу людських почуттів, тобто в індивідуальне буття людини і її індивідуальну свідомість, немовби нагадуючи захопленням науковими істинами людям старе аристотелівське положення про різноманітність та індивідуальний характер тілесно-матеріальних втілень природи. Іншими словами, людський індивід залишається тісно випадковістю природи, що не дозволяє науці звести зміст природи до абсолютної необхідності [3: 123].

Так у Росії у II пол. XIX ст. виникає своєрідний умонастрій, званий тепер російським космізмом. Ця течія в філософії була представлена цілою низкою блискучих розумів, таких, як І. Киреевський, В. Соловйов, Н. Федоров, П. Флоренський, Н. Лоський; а в літературі – Л. Толстим, Ф. Достоевським. Течія не була школою у суворому науковому розумінні цього слова. Це був сам умонастрій широких кіл російської демократичної інтелігенції. Ось його основні думки: "Людина – основна частина Природи", "Людину і Природу не треба протиставляти одне одному; а розглядати їх треба в єдності", "Людина і все, що її оточує – це частки єдиного, Цілого", "відповідальність Розуму перед Природою". До течії російського космізму були близькі багато дослідників і вчених (К. Циолковський, Д. Менделєєв, І. Сеченов і ін.).

Незважаючи на всю строкатість цієї течії, саме в її рамках зародилося розуміння неминучості протиріч між Розумом і Природою, між Людиною і навколишнім середовищем. Водночас прийшло розуміння відповідальності Розуму за відшукання шляхів його дій і того, що ці протиріччя можуть одного разу призвести людство до катастрофи. Виникли ідеї вдосконалення етичного начала, створення деякого нового світового правопорядку, актуальність якого зростає в наш час на фоні грандіозних досягнень природничих наук, техніки і технологій. Новий правопорядок і нова моральна основа людського суспільства – необхідні умови подальшого розвитку цивілізації, усього людського роду.

Н. Федоров писав: "Отже, світ йде до кінця, а людина своєю діяльністю навіть сприяє наближенню кінця, бо цивілізація що експлуатує, а не поновлює, не може мати іншого результату, крім прискорення кінця". У розумінні Н. Федорова влада над природою зовсім не тотожна встановленню підкорення природи Ф. Бекона. Вона означає таку здатність втручатися в природний хід природних і суспільних процесів, яка забезпечить людству його майбуття. Іншими словами, потрібне не сліпе підкорення обставинам і констатація фактів, а спроби конструктивного вирішення виникаючих колізій і труднощів, спроби зрозуміти той загальнопланетарний порядок, який необхідний для продовження історії цивілізації. Саме загальнопланетарний, бо біосфера і суспільство – це єдине ціле, і ніякі локальні заходи щодо порятунку того або іншого не можуть дати задовільного результату.

Працю Н. Федорова "Філософія спільної справи" загалом можна розглядати як одне з ідейних джерел сучасної системи поглядів про коеволюцію суспільства і природи. Незважаючи на релігійний характер твору, основний його зміст – це пошук конструктивного порядку у взаємовідносинах людини і навколишнього середовища. "Влада над природою" в розумінні Н. Федорова, це, по суті, і є коеволюція біосфери і людини, для забезпечення якої, потрібні нові знання і нова моральність – ось основний мотив фєдорівських робіт і всього того напрямку думки, який називають російським космізмом.

Сучасне ставлення і до цієї течії взагалі, і до вчення Федорова, зокрема, далеко не однозначне. Низка вчених і філософів вважали подібні ідеї не більш ніж утопією, які жодним чином не можуть бути втілені в реальному житті. Незважаючи на уявний утопізм і релігійний характер, течія російського космізму містить в собі низку досить цікавих ідей стосовно умов сучасного суспільства. Ці ідеї треба критично осмислювати й розвивати [4: 121].

Незважаючи на появу уявлень про єдність Природи і Людини, їх взаємообумовленості, ці два світи в свідомості вчених XIX ст. ще не були взаємопов'язаними. Такою зв'язуючою ланкою позначилося вчення про ноосферу.

Поняття "ноосфера" виникло у 20-х роках минулого століття. Воно запропоноване французькими філософами Е. Лєруа та Тейяром де Шарденом, які під "сферою розуму" розуміли вираження божественного духу. Наукову концепцію ноосфери розробив В. І. Вернадський. Він розумів її як сферу взаємодії суспільства й природи, в межах якої розумна людська діяльність стає головним, визначальним чинником, тобто як сферу, перебудовану колективним розумом. Людство, озброєне науковою думкою, вважав учений, має стати вирішальною силою, яка надалі визначатиме еволюцію нашої планети.

Сутність ноосфери коротко можна сформулювати так: якщо узгодженість процесів, які відбуваються у неживій природі, забезпечується механізмами саморегуляції, то узгодженість характеристик природного середовища і суспільства може бути здійснена розумом і волею. Тобто мова йде не про руйнівне втручання в природу, а про науково обґрунтоване збереження на Землі умов для життя і щастя людей. Визначальним фактором має бути не стихія природного розвитку, а інтелект людини.

Вчений розглядав ноосферу як майбутній стан біосфери, оскільки людство ще далеко від такого стану. В своїй останній праці "кілька слів про ноосферу" він визначив деякі загальні умови, необхідні для створення ноосфери, зокрема: людство має стати єдиним в інформаційному й економічному зв'язках; ноосфера – явище загальнопланетарне, тому людство має прийти до цілковитої рівності рас, народів тощо; ноосфера не може бути створена до припинення війн на Землі.

Теорія ноосфери сформувалася в 20-30 роках ХХ ст., коли світ складався з трьох взаємопов'язаних елементів: природа – людина – суспільство. До них потім приєднується ще один суттєвий елемент – техніка, яка створена людиною і яка стала головним чинником змін на планеті (так звана техносфера), особливо з початком наприкінці 50-х років науково-технічної революції як велетенського стрибка у розвитку як науки, так і техніки. Це спричинило екологічну проблему – одну з найнебезпечніших з-поміж глобальних проблем людства. Почалась поступова руйнація відносин між людьми і їхнього ставлення до природи. Тому оптимізм сьогодні відійшов на задній план, його відтіснили, і не без підстав, песимістичні настрої і оцінки [5: 67].

Таким чином, вчення про ноосферу з самого початку містило в собі елемент утопії, у ньому тісно переплетені ціннісні та буттєві підходи без будь-якого їх розмежування. Тому потрібно розрізняти розуміння ноосфери як утопії і як реального стану, одне не повинне заступати собою інше. І виходячи з реального стану відносин людини з природою, слушною можна вважати думку деяких сучасних учених, у тому числі й вітчизняних, про те, що ноосфера знаменує собою початок низхідного етапу розвитку людства.

Неминучість дестабілізації біосфери за рахунок виробництва чужих природі з'єднань і геохімічних реакцій, що породжуються ними, констатував учень В. І. Вернадського академік А. Е. Ферсман. Унаслідок усвідомлення того, що глобальний характер впливу людської діяльності на природне середовище став сумною реальністю, було визнано, що вплив антропогенних чинників на природу, який не контролюється, досяг порога її самозахисту і виникла ідея свідомого управління еволюцією біосфери (Н. В. Тимофеев-Ресовський, Н. Н. Воронцов, А. В. Яблоков, Н. В. Лазорев, Д. Бернал і інші). Для вирішення протиріч технічного прогресу стали створюватися програми практичних дій, таких, як програми "Римський клуб", "Global change", "Геосфера – біосфера" тощо. Кожна з цих програм, незалежно від її аспектів, зіткнулася з проблемою співвідношення еволюції природного середовища і людської культури.

Отже, як бачимо, сучасні філософи отримали в спадщину багатопланові розробки філософського ставлення людини і суспільства до природи. Але сама різноплановість проблеми не дозволяє зупинитися лише на вивченні її окремих сторін. Розгляд ситуації, що склалася в комплексі всіх її складових, пошуки комплексних виходів із неї – такою є задача, що стоїть сьогодні перед сучасними філософами і вченими.

Отже, зараз людство шукає гідну відповідь на "екологічний виклик". Якщо в 70-х роках йшло усвідомлення специфіки взаємовідносин суспільства і природи в умовах НТР, а в 80-х роках вироблялася тактика пом'якшення соціально-екологічної ситуації і "гасіння" гострих "екологічних пожеж" локального і регіонального масштабу, то в наш час людство повинне, щоб екологічно вижити, розробити і приступити до активної реалізації єдиної глобальної стратегії загальносвітового розвитку, який забезпечує якість навколишнього середовища для цивілізації ХХІ ст.

Це тим більш важливо, бо у всі часи взаємовідносини між людиною і природою були одним із найважливіших чинників, що визначають статус цивілізації в історії людства, духовний клімат епохи. І кожна епоха додавала нібито свій штрих в інтерпретацію екологічної проблеми, в спроби виявлення і використання ефективних шляхів її вирішення. Де ж вихід з ситуації, коли, відриваючись від природи в процесі свого технічного, наукового або духовного розвитку, цивілізація досягне небезпечної межі повного розриву з нею.

На рахунок цього існує маса різних точок зору. Картезіанський підхід до відносин в системі "Людина – Природа" дозволив людству вважати, що відчуженість від Землі дає право бачити в ній лише неживу сукупність копалин, – багатств, які ми вільні експлуатувати, як захочемо. Це корінна помилка сприйняття і привела нас до сьогоднішньої кризи.

Не менш небезпечна й інша, полярна позиція в якій говорять про людство в термінах хвороби. Згідно з їхніми поглядами, люди – це патогени, свого роду віруси, вигляд глобального рака, загрозливого самому існуванню землі. Спосіб лікування один: стерти людство з обличчя Землі. Інакше кажучи, вони вважають, що "світ, уражений раком, і рак цей – сама людина". Так Ж. Дорст писав: "В очах біологів виникнення людини займає в історії земної кулі таке ж місце, як крупні катаклізми в масштабах геологічного часу ... в час яких корінним чином та в глобальних масштабах змінилися тваринний та рослинний світ нашої планети" [6: 45].

Отже, на сьогодні існує безліч думок: від апологетики вседозволеності до рецептів тотального знищення людства для виживання Землі. Однак це – крайні точки зору, і пошук відповідей на хвилюючі питання сучасності, очевидно, лежить десь посередині. Сьогодні вже ясно, що на порядку денному стало питання про якомога більш широку екологізацію суспільної свідомості. Екологізація суспільної свідомості включає в себе формування екологічної свідомості як самостійної форми суспільної свідомості, а також внесення екологічного аспекту у всі інші форми (політичну і правову свідомість, мораль, мистецтво, філософію і т. д.) і рівні (теоретичне і повсякденне, масова свідомість, ідеологія і суспільна психологія) суспільної свідомості.

Тут є над чим замислитися, пофільософствувати. Світ наближається до такої межі, що потрібно подумати, як забезпечити екологічну безпеку. Настав час зворотного переведення людини зі статусу "царя природи" в "громадянина природи", усвідомлення того, що людина не може безоглядно брати від природи все, що заманеться, що людина є частиною природи Всесвіту і, руйнуючи довкілля, вона руйнує, губить саму себе. Треба усвідомити, що природа є царством, де панують доцільність і розумні закони. Недаремно багатьох учених, які займаються проблемами екології, охоплює жах за майбутнє планети й життя на Землі. Вони наполегливо працюють над створенням моделей приведення планети до екологічної рівноваги. На думку багатьох учених, в основі глобальної екологічної кризи лежить викривлене уявлення про навколишнє середовище, оточуючий світ і положення в ньому людини. Тому рішення екологічних проблем неможливе без уваги до екології свідомості людини. Питання "Що ж робити?" повинне хвилювати кожну людину, якщо вона бажає добра своїм нащадкам. Подальший розвиток суспільства неможливий без узгодження з розвитком природи. Система людина – суспільство – навколишнє середовище – досить жорстка система, і з нею варто рахуватися. Система ця не терпить сваволі, прорахунків [4: 240].

Екологічна свідомість – найважливіший компонент екологічної культури, що об'єднує всі види і результати матеріальної і духовної діяльності людей, направленої на досягнення оптимальної взаємодії суспільства і природи, на екологізацію матеріального і духовного життя суспільства.

Серед усіх сфер людської творчості лише філософія зараз володіє можливістю організації співробітництва всіх сфер людської творчості – науки, релігії, мистецтва, інших, малих, "пара"-феноменів – з метою створення живого, популярного світогляду, який "має бути оптимістичним".

Прямою відповіддю на питання: як людина повинна ставитися до природи, є концепція благоговіння перед життям, запропонована А. Швейцером. Таке ставлення до життя включає три сутнісні елементи: покору, світо- й життєствердження та етику – як взаємопов'язані результати мислення. Етична концепція А. Швейцера може бути яскравим прикладом того, як питання екологічної етики органічно переростають у ширші – філософсько-світоглядні. Принцип самоцінності життя (життя взагалі і життя окремої людини) розглядається як засада нового світогляду – оптимістичного, який розвивається в умовах гуманної культури. Таким чином, проблема екологічної кризи не вичерпується етичним аспектом, а є більш широкою – філософсько-світоглядною [6: 120].

Отже, щоб забезпечити виживання в нинішньому світі, потрібна єдність сучасного світорозуміння, єдність дій всього людства по збереженню природи. І в цьому велика роль науки, зокрема філософії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобылянский В. А. Природа и общество. Специфика, единство и взаимодействие / В. А. Кобылянский. – Красноярск, 1990. – 345 с.
2. Крисаченко В. С. Україна : природа і люди / В. С. Крисаченко, О. І. Мостяєв. – К. : НІСД, 2002. – 623 с.
3. Кремень В. Г. Філософія : мислителі, ідеї, концепції / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
4. Філософія / [за заг. ред. М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалки]. – Харків : Форум, 2000. – 230 с.
5. Філософія / [Андрущенко В. П., Волович В. І., Горlach М. І., Головченко Г. Т., Губерський М. В., Єфімєць О. П., Кремень В. Г., Підберезький М. К., Рибалко В. К.]. – Харків : Консум, 2000. – 671 с.
6. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера / Н. Н. Моисеев. – М. : Мол. гвардия, 1993. – 351 с.
7. Кобылянский В. А. Природа и общество. Специфика, единство и взаимодействие / В. А. Кобылянский. – Красноярск, 1990. – 345 с.
8. Сидоренко Л. І. Наукові, етичні та філософські ракурси / Л. І. Сидоренко. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 152 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Krysachenko V. S. Ukraine : pryroda i lyudy [Ukraine : Nature and a Man] / V. S. Krysachenko, O. I. Mostiaev. – K. : NISD, 2002. – 623 s.
2. Kremen' V. G. Filosofiia : myslyteli, idey, kontseptsii [Philosophy : Thinkers, Ideas, Conceptions] / V. G. Kremen', V. V. Il'in. – K. : Knyga, 2005. – 528 s.
3. Filosofiia [Philosophy] / [za zag. red. M. I. Gorlacha, V. G. Kremenya, V. K. Rybalky]. – Kharkiv : Forum, 2000. – 230 s.
4. Filosofiia [Philosophy] / [Andrushchenko V. P., Volovych V. I., Gorlach M. I., Golovchenko G. T., Gubers'kyi M. V., Efimets' O. O., Kremen' V. G., Pidberezevskiy M. K., Rybalko V. K.]. – Kharkiv : Konsum, 2000. – 671 s.
5. Moiseev N. N. Chelovek i noosfera [Human and Noosphere] / N. N. Moiseev. – M. : Mol. gvardiia, 1993. – 351 s.

6. Kobylanskii V. A. Priroda i obshchestvo. Spetsifika, edinstvo i vzaimodeistvie [Nature and Society. Specificity, Unity and Interrelation] / V. A. Kobylanskii. – Krasnoyarsk, 1990. – 345 s.
7. Sydorenko L. I. Naukovi, etychni ta filosofski rakursy [Scientific, Ethical and Philosophical Perspectives] / L. I. Sydorenko. – K. : PARAPAN, 2002. – 152 s.

Матеріал надійшов до редакції 11.03. 2013 р.

Шевель А. А. Философские аспекты углубления конфликта между человеком и природой.

В статье рассматриваются философские аспекты углубления конфликта между человеком и природой в разные периоды истории, пути и возможности формирования нового экологического мировоззрения, с помощью которого можно будет гармонизировать отношения природы и общества.

Проанализированы взгляды на природу и человека философов Древней Греции, Средневековья, представителей российского космизма, а также учение про ноосферу.

Shevel' A. A. Philosophical Aspects Intensifying the Contradiction between the Human and Nature.

The article overviews the philosophical aspects intensifying the conflict between the human being and the nature in different periods of history. It also presents the ways and possibilities of forming the new ecological world outlook, which will harmonize the relationships between the nature and the society. Different points of views on the nature and a human being by philosophers of the Ancient Greece, Middle Ages and the representatives of Russian cosmism, as well teaching about the noosphere are analyzed.